

// Вісник Київського національного лінгвістичного ун-ту. Серія філологія. – 2011. – Т. 14.
– №1. – С. 87-93.

УДК '811.111'42'27

STANCE: ПОЗИЦІЯ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

МОРОЗОВА О. І.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті здійснюється спроба уявити, яким чином комунікант позиціонує себе у дискурсі. Береться до уваги ситуативно зумовлена, прагматична та інтеракційна природа позиціонування, розглядаються його різновиди. Описуються лінгвістичні рефлексії та дискурсивні ефекти нещирого позиціонування.

В статье предпринимается попытка уяснить, каким образом коммуникант позиционирует себя в дискурсе. Принимается во внимание ситуативно обусловленная, прагматическая и интеракционная природа позиционирования, рассматриваются его разновидности. Описываются лингвистические рефлексии и дискурсивные эффекты неискреннего позиционирования.

This article attempts to elucidate how a communicating individual engages in stance-taking in discourse. The situated, pragmatic and interactional nature of stance-taking is taken into account, varieties of stance are considered. Linguistic reflexes and discourse effects of insincere stance-taking are described.

Початок ХХІ століття знаменував новий етап у дослідженні проблеми ролі суб'єкта у дискурсивній діяльності. Ця роль визначається у термінах поняття *позиції суб'єкта* (англ. *stance*). Останнім часом з'являються монографії, у назвах яких фігурує слово *stance* або його похідні [Gardner 2001; Hunston., Thompson 2000; Kärkkäinen 2003; Stance 2009; Stancetaking in Discourse 2007, etc.], цій проблемі присвячуються спеціалізовані випуски журналів [Journal of Pragmatics 2005, No 37], проводяться наукові симпозиуми та конференції, видаються численні статті. Усе це є свідченням безсумнівної актуальності порушеної у статті проблематики.

Попри інтенсивність наукового пошуку у цій сфері, зміст та обсяг поняття *позиції суб'єкта*, за свідченням дослідників цього питання [Englebretson 2007; Jaffe 2009, etc.], демонструють варіативність. Так, позицію суб'єкта визначають як особисті почуття, ставлення, ціннісні судження або оцінки [Biber 2006: 87], відношення мовців до своїх слів та текстів, співбесідників та аудиторії, а також до

контексту, на який вони реагують та який вони одночасно конструюють [Jaffe 2009: 4] тощо.

Близькими за значенням до терміна “stance” є такі англomовні термінологічні найменування, як “subjectivity” (суб’єктивність), “evaluation” (оцінка), “intensity” (інтенсивність), “affect” (афект), “evidentiality” (евіденційність), “hedging” (обмеження), “footing” (опора), “alignment” (вирівнювання), “modality” (модальність), “stand” (позиція, точка зору), “position” (позиція) тощо. У східноєвропейських гуманітарних науках вживаються такі еквіваленти терміна “stance”, як “пропозиційна / ментальна / когнітивна / смислова установка”, “пропозиційне / інтенціональне відношення”, “точка зору”, “модус”, “модальність”, “думка”, “погляд”, “позиція” тощо.

Аналізуючи цю ситуацію термінологічної невизначеності, Р. Енглбретсон [Englebretson 2007: 2] зазначає, що існують два принципово відмінних шляхи виходу зі становища, що склалося. Перший з них – це шлях “академічного імперіалізму”, суть якого полягає в тому, щоб максимально обмежити зміст терміна “stance” і тим самим чітко відокремити його від близьких понять. Другий шлях – це “етнографічний підхід”, що бере неоднорідність явища позиціонування (stancetaking) за дане; він скерований на створення моделі, здатної надати задовільне пояснення різноманіттю виявів присутності суб’єкта у мові та мовленні.

Обираючи другу альтернативу, ми віддаємо перевагу терміну “позиція суб’єкта” (або “суб’єктна позиція” як його варіант), оскільки зміст цього терміна є ширшим порівняно з термінами “пропозиційна / ментальна / когнітивна установка” та “пропозиційне / інтенціональне відношення”. Відносно терміна “модус” він є більш специфічним, сфокусованим лише на одному з учасників комунікативної взаємодії. Порівняно з терміном “точка зору” він позначає більш широке поняття, охоплюючи не тільки епістемічний стан суб’єкта, а також і інші стани – емоційні, реляційні тощо.

Метою статті є уточнення змісту терміна “позиція суб’єкта” та виявлення особливостей нещирого позиціонування суб’єкта у дискурсі. Об’єктом аналізу є фрагменти художнього дискурсу, в яких відповідна позиція суб’єкта не є тематизованою, тобто реалізується, а не описується. Предметом є мовні рефлексії та дискурсивні ефекти цього виду позиціонування суб’єкта дискурсу.

Розум бачить у природі те, що сам уклав у неї [Кант 2000: 217]. Це сформульоване І. Кантом положення означає, що для досягнення ментальним зором певного явища суб’єкту пізнання треба накинути на нього мережу понять і подивитися, наскільки це явище вміщується у неї. Ця мережа може бути утворена науковими теоріями або концептуальними сутностями соціокультурного плану (таких, наприклад, як пам’ять / архів [Фуко 2003], мовленнєвий жанр [Бахтин 1986]), але незалежно від типу мислення – наукового або повсякденного – у процесі пізнання суб’єкт органічно пов’язується з пізнаваним об’єктом.

В епоху класичного раціоналізму гносеологічна фігура суб’єкта, тобто того, кому належить провідна роль у пізнанні, перебувала поза фокусом уваги дослідників. Роль суб’єкта фактично зводилася до елемента екзистенційного “фону”, з якого виокремлюється об’єкт. Сучасна наука, відійшовши від традиційної схеми світосприйняття, керується відмінною – антропоцентричною – методологічною настановою, згідно з якою те, *що* ми бачимо, безпосередньо залежить від того, *як* ми дивимося на світ. Відтак, знання, отримане у процесі споглядання світу суб’єктом, неодмінно є суб’єктивно забарвленим. М. Фуко називає таке знання “реляційним” (фр. *savoir relationnel*, рос. *соотносящее знание*), адже воно базується на відношенні (*le relation*) між суб’єктом та об’єктом [Фуко 2007: 262]. Ми здатні пізнати дійсність, наголошує Фуко, лише виставляючи себе незмінною точкою сходження усіх зв’язків, що їх встановлює наша свідомість між феноменами світу [там само].

У сучасній науці істотних змін зазнає не тільки розуміння співвідношення суб’єкта й об’єкта, а й самої природи суб’єкта. Це вже “не свідомість, що говорить, не автор формулювання, а позиція, яка за певних умов може бути

зайнята будь-якими індивідами” [Фуко 2003: 184]. Цей особливий суб’єкт позбавлений цілісності: “різні модальності висловлення замість того, щоб відсилати до синтезу або до об’єднувальної функції єдиного суб’єкта, виявляють його розсіяння <...>. До різних статусів, різних розташувань і різних позицій, що їх суб’єкт може займати або які він може приймати, коли промовляє. До перервності площин, у яких він говорить. І якщо ці площини пов’язані системою відношень, то така система встановлюється не синтетичною діяльністю свідомості, яка тотожна собі самій, яка мовчить і передусє будь-яким словам, а специфічністю мовної практики” [там само, с. 87-88]. Отже, у світлі настанов антропоцентричної парадигми фігура *суб’єкта дискурсивної діяльності* постає як сукупність позицій, що їх може посідати учасник спілкування.

У сучасних гуманітарних науках виокремлюються три основних типи позицій суб’єкта [Лаптева 1999: 11]: 1) соціальна (або статусна) позиція, пов’язана з системою очікувань суспільства у цілому або окремої соціальної групи; 2) особистісна позиція, у якій ставлення людини до дійсності виявляється у вигляді установок та цінностей; 3) рольова позиція, або “роль”, “модель спілкування”, “стан Я”, “комунікативна установка”, тобто поведінка суб’єкта “тут і зараз”. Ці позиції засвоюються індивідом у процесі його соціалізації у межах певної культури.

На перший погляд може здатися, що поняття позиції суб’єкта дискурсу стосується лише учасника дискурсу як індивіда, однак це не зовсім так. Позиція суб’єкта дискурсивної діяльності базується на тому, що собою становить учасник дискурсу як особистість: що він робить (доходить висновків, залучається до спілкування тощо) як член певної соціальної і культурної групи та як учасник процесу конструювання соціального значення. Відтак, суб’єкт дискурсивної діяльності вступає у взаємодію з іншими відповідно до однієї позиції або декількох одночасно. Ці позиції можуть відповідати макро-рівню конструювання соціальних значень (статусні позиції), мікро-рівню (особистісні позиції) або індивідуальному рівню.

Усі ці позиції закладені у єдності “Я-Ти”, яка є предметом розгляду у теорії діалогічної взаємодії [Бахтін 1979], філософській антропології [Бубер 1992], семіотиці культури [Лотман 2000]. Виходячи з положення про діалогічну природу людини, І. Б. Ворожцева [2007: 78] розмежовує два типи взаємодії комунікантів у діалогічному спілкуванні: Я-позицію та Ти-позицію. У Я-позиції відправною точкою у спілкуванні є Я, що вбирає у себе Ти (це т.зв. фузійний тип висловлювання), а в Ти-позиції цією точкою є, відповідно, Ти (це делімітативний тип, адже Я і Ти існують окремо). Фузійний тип висловлювання можна охарактеризувати як егоїстичний (Я розпоряджаюсь за іншого) або конформістський (Я вбудовуюсь в іншого: як він скаже, так і буде), а делімітативний тип – як спрямований на рівнопартнерство комунікантів.

Дискурсивним позиціям “Я” та “Ти” притаманні різні за характером дискурсивні стратегії [там само: 79-82]. Так, стратегія вибудовування діалогічної взаємодії від Я виражається у тому, що суб’єкт висловлює свої судження, оцінки, ставлення до предмета розмови, припускаючи – частіше всього позасвідомо, – що адресат вже включений у ситуацію спілкування та поділяє його знання про ситуацію та предмет розмови, понад те, що усе це є тою самою мірою значущим для його співрозмовника, як і для нього самого. У когнітивному плані цю позицію характеризує апелювання до емоцій, що виявляється у пріоритеті цінностей стосовно фактів, оцінки відносно інформування, тобто переважання емоційного над раціональним.

Ти-позиція суб’єкта у спілкуванні, навпаки, передбачає організацію діалогічної взаємодії суб’єктів, відділених один від одного у своїх поглядах та почуттях: простір кожного з них має власні межі, а дискурсна взаємодія будується шляхом залучення Ти до кола обговорюваних проблем, для чого чітко окреслюється ситуація та пояснюються її елементи. Ти-позиції притаманна першочергова значущість інформування, здійснення впливу шляхом апелювання до ситуативних опор, до раціонального.

Позиція суб'єкта має фонову природу: вона, безсумнівно, відіграє важливу роль у процесах смислотворення у дискурсі, але сама при цьому безпосередньо не представлена у мовленні, хоча й не приховується свідомо. Вона не помічається тому, що виступає у якості передумови, яка надає визначеності смислу висловлення.

У дослідженні позиції суб'єкта можна йти двома основними шляхами. Перший з них – це використання природної мови у якості джерела даних щодо суб'єктної позиції. Матеріалом аналізу у цьому разі виступають її метарепрезентації, тобто фрагменти дискурсу, в яких позиція суб'єкта є тематизованою. Розглянемо приклад.

“What I saw after I woke up looked real to me. I don't think he's your guy” (Child 2010: 60).

У наведеному фрагменті експліковано такі суб'єктні позиції, як алетична, що стосується ступеню упевненості мовця в істинності пропозиції (*looked real to me*) та епістемічна, щодо знання та думки мовця (*I don't think*). Іншими різновидами позицій суб'єкта дискурсу є аксіологічна (оцінна), деонтична (зазначається належність, необхідність), евіденціальна (вказується джерело інформації, що передається висловленням), афективна (стосується емоцій та почуттів), реляційна (встановлюється позиція суб'єкта стосовно його співрозмовника, наприклад: “Хто ти такий, щоб приказувати мені?”) [Jaffe 2009: 6] тощо.

Другий шлях полягає у тому, щоб звернутися до контрастів (дистинкцій, або відмінностей, за П'єром Бурд'є) з метою отримання відомостей про характер суб'єктної позиції. Як зазначає О. Джаф, не існує такої речі, як цілком нейтральна позиція стосовно власного висловлення (“нейтральність сама по собі є позицією”), позиціонування суб'єкта вбудовано у самий акт комунікації [Jaffe 2009: 1]. Відтак, для того, щоб ця позиція стала “видимою”, необхідно, щоб вона змінилася у ході дискурсу або щоб їй було експліцитно протиставлено альтернативну позицію.

Попри розробленість у сучасній лінгвістиці предметного поля, дотичного до поняття суб'єктної позиції, до аналізу контрастів дослідники звертаються

спорадично, як правило, розглядаючи інші явища, онтологічно споріднені з аналізованим. Так, наприклад, Е. Окс [Ochs 1993] переконливо продемонструвала у своєму аналізі засобів мовного маркування гендеру, що лінгвістичні змінні, які протягом тривалого часу інтерпретувалися як безпосередні вияви гендеру, насправді мають з цією категорією зв'язок, опосередкований позицією суб'єкта. Зокрема, використання жінками “пом'якшувальних” (mitigating) мовних засобів у проханнях та запитах, вважає Окс, не є прямим виявом фемінінності, а скоріше пов'язане з позицією, що нав'язується жінкам (а також іншим членам суспільства, позбавленим влади) тими, хто суспільним ладом цією владою наділений (у тому числі, чоловіками стосовно жінок). Отже, у цьому випадку протиставляються “владна” та “підлегла” позиції.

Розглянемо детальніше випадки контрастивного вияву позиції суб'єкта, зосередивши увагу на нещирому позиціонуванні суб'єкта у дискурсі. Функціональним призначенням термінологічного новоутворення “нещире позиціонування” є зведення до купи низки доволі різнорідних способів конструювання учасником дискурсу своєї суб'єктної позиції (удавання, неправда, ухиляння, приховування, фігуральність, жартування, іронізування тощо), спільним для яких виступає те, що мовець усвідомлює невідповідність змісту свого повідомлення (вербального або невербального) дійсному стану речей.

Суть *удавання*, що є найтипівішим випадком нещирого позиціонування суб'єкта дискурсу, полягає у викривленні ним інформації щодо своїх емоцій, оцінок, суджень, поглядів, переконань, думок тощо. Ця інформація може передаватися вербально та /або невербально. Розглянемо приклад:

“At least Korea was interesting.” Which needled Peterson a little. <...> Peterson said, “The town of Bolton is plenty interesting.” “The dead guy?” “Yes,” Peterson said. Then he paused. “What dead guy?” Reacher smiled. “Too late to take it back” (Child 2010: 38).

У цьому дискурсивному фрагменті Джек Ричер провокує свого співрозмовника, поліцейського Ендрю Петерсона, на надання інформації щодо

одного вбивства, яке дуже цікавить Ричера. Для цього він подає у перекрученому вигляді своє ставлення до життя у м. Болтоні, де саме й трапилося вбивство, імплікуючи висловленням *At least Korea was interesting*, що вважає його нецікавим. Петерсон, який є мешканцем цього міста, заперечує йому, але при цьому мимовіль надає Ричерові бажану інформацію. Отримавши підтвердження своїм підозрам, Ричер залишає удавану позицію незацікавленості та експлікує своє справжнє ставлення до ситуації (*Reacher smiled. "Too late to take it back"*). Таким чином, удавана позиція, яку мовець посідав спочатку, стає “видимою” завдяки контрасту з його справжнім ставленням до предмету обговорення.

У художньому тексті нерідко застосовується метамовленнєвий коментар до висловлень героїв. У разі удавання його призначенням є характеристика справжньої позиції суб’єкта. Покажемо це на прикладі:

“Go ahead and shoot him, Charles,” Drummond said, as if growing bored. Probably he sought to calm Charlie (Thomson 2010: 134).

Удавана позиція нудьги, що її демонструє учасник озброєної сутички (Драмонд), есплікується у цій ситуації паралінгвально, що зумовлює необхідність відповідного метамовленнєвого коментарю у художньому тексті (*Drummond said, as if growing bored*). Справжня позиція суб’єкта мовлення, яка визначається далі – турбота про іншого (*sought to calm Charlie*), контрастує з удаваною не тільки за своїм характером, але й за бенефактивною спрямованістю: продукуючи висловлення, Драмонд переслідує мету не задовольнити власну потребу, а заспокоїти іншу особу. Однак сама суб’єктна позиція удавання належить до Я-типу, оскільки суб’єкт, посідаючи її, “ніби втягує Ти у своє силове поле” [Ворожцова 2007: 80].

Неправда (рос. ложь) відрізняється від удавання тим, що вона здійснюється переважно у вербальний спосіб, а змістом відповідного висловлення є, як правило, будь-який стан речей у світі, окрім ментального та емоційного стану суб’єкта мовлення. Ситуація, в який промовляється неправда, у художній літературі, як

правило, супроводжується метамовленнєвим коментарем, в якому експлікується справжнє становище. Проілюструємо сказане прикладом:

“As for you, Charlie, if I hadn’t agreed to turn you over, I would have been charged with aiding and abetting federal fugitives and obstruction of justice, for starters. Still, I agreed to it only after I was given complete assurance that you would, truly, walk away.” Charlie took it for granted that she was lying. “Don’t sweat it,” he said. “These mix-ups happen all the time” (Thomson 2010: 129).

Мати, яка погодилася передати свого сина у руки федеральних службовців, що його переслідують, намагається виправдатися шляхом неправди перед сином (Чарлі), якому врешті-решт вдалося позбавитися переслідувачів. Промовлянням ланцюжка неправдивих висловлень вона позиціонує себе як любляча мати, яка заздалегідь подбала про безпеку свого сина. Як ясує з коментаря, в якому наведено дійсні думки Чарлі (*Charlie took it for granted that she was lying*), він не вірить матері та осуджує її, але, своєю чергою, він сам посідає нещирі позицію у дискурсі, промовляючи висловлювання, що є своєрідними кліше у ситуації пробачення (*“Don’t sweat it,” he said. “These mix-ups happen all the time”*). Мовленнєва поведінка Чарлі тут може бути кваліфікована як нещирість, а не неправда, адже він імплікує пробачення, а не промовляє відповідну перформативну формулу. Таким чином, тут має місце ситуація “подвійного контрасту”: висловлена суб’єктна позиція матері контрастує з її дійсною позицією, а імплікована позиція сина – з його справжнім ставленням до ситуації. За Е. Гоффманом, це ситуація “реверсування фрейму” (reversal of frame) [Goffman 1986: 177], суть якої міститься в уведенні обманника в оману. Позиція суб’єкта промовляння неправди – це також Я-позиція, оскільки для успішності неправди обманник має добре оцінити свого співрозмовника, передбачити його можливу реакцію, тобто, власне кажучи, посісти його позицію.

Вельми поширеною в англomовних культурах є “жартівлива” позиція, яку можна вважати маргінальним різновидом нещирості, оскільки мовець не намагається приховати дійсний стан речей, а навпаки, акцентує інконгруентність

між дійсною та вигаданою ситуаціями. Жартівлива позиція в англомовних культурах не передбачає застосування “готових жартів” як різновиду фольклорних текстів: у цих культурах перевага віддається спонтанному гумору, який не завжди є очевидним для представників інших культур; навіть у самих англійців та американців іноді виникають труднощі з однозначною ідентифікацією жартівливої позиції мовця.

Розглянемо приклади спонтанного гумору, в основі яких лежать різні когнітивні механізми.

Reacher asked, “What am I waiting for?” “We wanted you to offer the same hospitality we offered the others.” “But I was a harder sell?” Holland smiled a tired smile. “Not really. Andrew Peterson volunteered to take you in himself. But he’s busy right now. So you’ll have to wait” (Child 2010: 32).

Наведений діалог відбувається між поліцейським (Голанд) та одним із пасажирів автобусу, що зазнав аварії, Ричером. Останній питає, чому він один має досі чекати у приміщенні поліцейської ділянки. Голанд відповідає, що мешканці міста вже розібрали інших пасажирів по домах, на що Ричер реагує базованим на метафорі жартом, порівнюючи ситуацію гостинності з аукціоном (*But I was a harder sell?*). Голанд визнає, що оцінив жарт, за допомогою невербального знака (втомленою посмішкою) та продовжує розмову, дотримуючись своєї попередньої позиції – абсолютно серйозно. Таким чином, позиції мовців у цій ситуації контрастують по лініям “серйозно” :: “несерйозно”, “буквально” :: “образно”, а метою мовця, що посідає жартівливу позицію тут є намагання розрядити атмосферу.

Контрастують за параметром “серйозність” :: “несерйозність” і жарти, побудовані на встановленні хибних каузальних зв’язків, як у наступному прикладі:

“How much medical training did you get?” “Worried about food here?” “I’d like to know things, too.” “I didn’t get much medical training, really. I was trying to make the old folks feel better, that’s all” (Child 2010: 39).

Запитання стосовно своєї медичної підготовки Ричер жартівливо спрямовує в інше річище, витлумачуючи його як непряме прохання надати медичну допомогу від шлункового розладу, спричиненого поганою їжею. Цю суб'єктну позицію можна зрозуміти й як намагання ухилитися від серйозної розмови про справжні мотиви, що пояснили б його несанкціоноване перебування в екскурсійному автобусі під час аварії, або принаймні як спробу виграти трохи часу на обмірковування відповіді. Однак ця тактика не спрацьовує і його співрозмовник продовжує дотримуватися своєї позиції, яку відзначає цілковита серйозність.

На відміну від удаваної та неправдивої суб'єктних позицій, що є Я-орієнтованими, жартівлива позиція є Ти-скерованою, адже суб'єкт, що її посідає, залучає свого співрозмовника до ситуації, нічого не приховуючи, чітко окреслюючи її та пояснюючи її елементи [Ворожцова 2007: 81].

Таким чином, зміст терміна “позиція суб'єкта” вважаємо доцільним тлумачити широко – як ставлення суб'єкта мовлення до комунікативної ситуації взагалі або будь-якого її окремого компонента – співрозмовника, самого висловлення (його змісту або форми), ситуативних умов його промовляння тощо. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності може бути встановлена шляхом аналізу відповідних дискурсивних маркерів або шляхом виявлення контрастних позицій: позиція суб'єкта стає “видимою”, якщо вона зазнає змін, спотворюється або зіставляється з іншою суб'єктною позицією, як-то при удаванні, неправді, жарті тощо. Неправді та удаванню притаманна Я-позиція, а при жарті дискурсивна взаємодія вибудовується від Ти.

ЛІТЕРАТУРА

Бахтин М.М. (1986). Проблема речевых жанров / Михаил Михайлович Бахтин // Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. — М. : Художественная литература, 1986. — С. 428-472.

Ворожцова И.Б. (2007). Культура общения в речевом взаимодействии: Речевой субъект на перекрестке культур : уч. пособ. [для студ. специальностей Филология и др.] / Ирина Борисовна Ворожцова. — Ижевск : Удмуртский гос. ун-т. — 171 с.

Кант И. (2000). Критика чистого разума / Иммануил Кант ; [пер. з нім. та приміт. І. Бурковського]. — К. : Юніверс. — 504 с.

Комина Н.А. (1999). Анализ дискурса в интеракционной социолінгвістическій / Наталья Анатольевна Комина [Електронний ресурс] : Проект «Русский язык». — Режим доступа : http://teneta.rinet.ru/rus/rj_ogl.htm.

Лаптева М.Д. (1999). Позиция в структуре профессионального общения : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук / М.Д.Лаптева. — М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. — 24 с.

Фуко М. (2007). Герменевтика субъекта: курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1981-1982 учебном году / Мишель Фуко ; [пер. с фр. А. Г. Погоняйло]. — СПб.: Наука, 2007. — 677 с.

Фуко М. Археологія знання / Мішель Фуко ; [пер. з франц. В. Шовкуна]. — К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. — 326 с.

Biber D. (2006). University Language : A Corpus-Based Study of Spoken and Written registers / Douglas Biber. — Amsterdam : John Benjamins. — 261 p.

Developing discourse stance across adolescence (2005) : Journal of pragmatics : Special Issue. — No37. — Vol. 2.

Englebretson R. (2007). Stancetaking in Discourse : An Introduction / Robert Englebretson // Stancetaking in Discourse : Subjectivity, Evaluation, Interaction / Ed. by R. Englebretson. — Amsterdam : John Benjamins. — P. 1—25.

Gardner R. (2001). When Listeners Talk : Response Tokens and Listener Stance / Rod Gardner. — Amsterdam : John Benjamins. — 271 p.

Goffman E. (1986). Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience / Erving Goffman. — Boston : Northeastern University Press. — 586 p.

Hunston S., Thompson G. (2000). Evaluation in Text : Authorial Stance and the Construction of Discourse / Susan Hunston, Geoff Thompson. — Oxford : OUP. — 225 p.

Jaffe A. (2009). Introduction : The Sociolinguistics of Stance / Alexandra Jaffe // Stance : Sociolinguistic Perspectives / Ed. by A. Jaffe. — Oxford : OUP. — P. 3—28.

*Kärkkäinen E. (2003). Epistemic Stance in English Conversation: A Description of Its Interactional Functions, with a Focus on *I Think* / Elise Kärkkäinen. — Amsterdam : John Benjamins. — 209 p.*

Ochs E. (1993). Indexing gender / Elinor Ochs // Rethinking context / Ed. A. Duranti and Ch. Goodwin. — Cambridge: Cambridge University Press. — P. 335—358.

Stance: Sociolinguistic Perspectives (2009) / Ed. by A. Jaffe. — Oxford : OUP. — 253 p.

Stancetaking in Discourse : Subjectivity, Evaluation, Interaction (2007) / Ed. by R. Englebretson. — Amsterdam : John Benjamins. — 323 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Child L. (2010). 61 Hours / Lee Child. — N. Y. : Delacorte Press. — 384 p.

Thomson K. (2010). Once a Spy / Keith Thomson. — N. Y. : Doubleday. — 328 p.